

GÖMÖRI GYÖRGY

Báthori-legendák és a tények

Történetírásunkban korántsem tisztázott még minden a Báthori család szövevényes és mind magyar, mind lengyel szempontból fontos történetében. Számos magyar lexikonban és szakmunkában még mindig olyan adatokat ismételtetnek, amelyek egy részéről már régen kiderült, hogy nem helytállóak; más esetekben vissza kell térnünk az adat forrásához, hogy rámutathassunk azzal kapcsolatos kétségeinkre. Az alábbiakban két Báthori-legenda elosztatására szeretnék vállalkozni; jöhetnek nem vagyok történész, de irodalomtörténészként elég jól ismerem a tárgyalt korzakot.

A *Magyar Életrajzi Lexikon* a következőt állítja Báthori István későbbi lengyel királyról: „Padovában végezte az egy[etem]et, utána *I. Ferdinánd* udvarában apród”.¹ Ez az állítás kétszeresen cáfolható: Báthori István csak itáliai útja előtt volt apród *I. Ferdinánd* udvarában és teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy *nem végezte el* a padovai egyetemet; jószíven még az is kétséges, hogy tanult-e ott egyáltalán.

Somlyói Báthori Istvánt (1533–1586) bátyja, András küldte apródnak először Várday Pál esztergomi (de Nagyszombatban székelő) érsek udvarába, innen került Bécsbe, *I. Ferdinánd* magyar király környezetébe. Idővel részt vett a királyi vadászaton és 1549 őszén az a megiszteltetés érte, hogy elkísérhette Itáliába Katalint, *Ferdinánd* lányát, a mantuai herceg jegyesét.² Mivel a tizenhat éves ifjú egy hivatalos küldöttség tagjaként és nem vándordiákként jutott el olasz földre, nincs nyomós okunk feltételezni ottani egyetemi tanulását. Veress Endre, a kiváló művelődéstörténész mégis ezt teszi, méghozzá kevéssé meggyőző érvek alapján. Mint írja, a későbbi lengyel király padovai tanulásának „egyetlen okleveles nyoma a Révay fiúk ez időbeli levele arról, hogy a két Báthorival [ti. Miklóssal és Istvánnal] megismerkedtek”.³ Révay Lőrinc írja 1549. november 12-én Páduából apjának, Révay Ferencnek: „Invimus familiaritatem cum adolescentibus nobilissimis et optimis Nicolao Bathoreo, Stephano somliai Bathoreo”.⁴ Eddig rendben is lenne a dolog, ha nem követné ugyanott több, hasonló keltezésű levélkivonat, ahol is a Révay testvérek, valamint preceptoruk, Gyalui Torda Zsigmond arról számolnak be, hogy a napokban Mantuában jártak, ahol *Ferdinánd* magyar király fiával (is) találkoztak.

1 Báthori István. In: *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerk. Kenyeres Ágnes. I. Bp. 1967. 138.

2 *Jerzy Besala*: Stefan Batory. Warszawa, 1992. 19.

3 *Matricula et Acta Hungarorum in Universitate Patavina Studentium (1264–1864)*. Coll. et ed. Dr. Andreas Veress. I. Bp. 1915. (*Fontes Rerum Hungaricarum I.*) 42.

4 I. m. 43.

tak.⁵ Más szóval Veress nem vette figyelembe, hogy Révay Lőrincék éppenséggel *Manuában is találkozhattak* Báthori Istvánnal! Utóbbinak tehát nem is kellett Padovában járnia ahhoz, hogy az ismeretség létrejöjjön.

Mint azt Veress helyesen állítja, ez az egyetlen korabeli utalás, amiből esetleg Báthori István padovai jelenlétére lehet következtetni! A Révay testvérek további levelezésében (noha még évekig maradtak Padovában) neve többé nem fordul elő, s nincs nyoma az egyetemi anyakönyvben sem. Van aztán egy 1607-es adat Thuannál, aki egyetlen későbbi információ alapján azt állítja, egy bizonyos Báthori István valamikor együtt tanult Padovában Dudith Andrással.⁶ Ez viszont megint csak kétségbe vonható a tények fényében. Egy újabb Báthori-életrajz szerzője, Jerzy Besala ugyanis úgy véli, hogy még ha fel is tételezzük, hogy az ifjú Báthori István pár hónapot Padovában töltött és jogi előadásokat látogatott, 1550 elején már visszatért Erdélybe,⁷ ahol ekkortájt már drámai események zajlottak. A nyírbátori egyezmény után ugyanis Izabella hívei összeütközésbe kerültek Fráter György követőivel és „szabályos polgárháború fenyegetett”,⁸ ami csak 1551 nyarán látszott megoldódni Izabella lemondásával és távozásával Erdélyből. Ha viszont Báthori Istvánt már 1550 tavaszán Somlyón találjuk, bajosan találkozhatott azzal a Dudith Andrással, aki (Costil szerint is) legkorábban 1550 végén ment át Veronából Padovába.⁹ Dudith később császári diplomata lett, Báthori kemény politikai ellenfele, s nincsen rá semmilyen bizonyíték, hogy (mint pl. a lengyel költő, Jan Kochanowski esetében) bármilyen közös ifjúkori emlék összekapcsolta volna Báthorival, vagy enyhítette volna ezt az ellentétet.

Vannak aztán ún. negatív érvek is somlyói Báthori István padovai tanulása ellen. Míg más jeles padovai alumnusok (pl. a lengyel kancellár, Jan Zamoyski) esetében a panegirikuszok szerzői nagy előszeretettel emlegetik az illető itáliai tanulóéveit, ilyesmiről Báthori István esetében nincs szó – nincs még Warszewicki terjedelmes gyászbeszédében, a *Vita, res, gestae et obitus Stephanib*an sem.¹⁰ Ergo: aligha tanult Padovában.

Annak, hogy a legenda mégis elterjedt, egy névhasznosság lehet az oka. 1571 és 1573 között az olasz egyetemen tanult ugyanis az erdélyi fejedelem ugyancsak Báthori István névre hallgató unokaöccse, akit a szakirodalom „ifjabb Báthori István”-ként tart számon.¹¹ Mivel ez az olaszul jól beszélő ifjabb Báthori még nagybátyja lengyel királlyá választása előtt járt Padovában, feltételezzük, hogy ez adott tápot a legendának. Ennek a fiatalabb Báthori Istvánnak is voltak lengyel kapcsolatai – miután 1594-ben Báthori Zsigmond „tisztogatása” elől András testvéréhez, Warmia püspökéhez menekült, lengyel nő, Zofia Kostka lett a második felesége, s maga is lengyel földön halt meg 1601-ben. De fennmaradt egy bejegyzés egy padovai matrikulációs albumban, amely szerint röviddel halála előtt ifjabb Báthori István újra Padovában járt, még egyszer ellátogatott régi egyetemére.¹²

5 I. m. 43–44.

6 Ld. *Matricula* i. m. 43. és *Pierre Costil: André Dudith, Humaniste Hongrois 1533–1589*. Paris, 1935. 61–62.

7 *J. Besala*: i. m. 21.

8 *Barta Gábor*: Az erdélyi fejedelemség születése. Bp. 1979. 100.

9 *Matricula* i. m. 47. és *P. Costil*: i. m. 61.

10 A kiadás helye és éve: Basel, 1588.

11 Vö. *Horváth Iván*: Padovában poétikát tanulni. In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*. XVIII. Összeáll. Csetri Lajos. Szeged, 1981. (*Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae*) 44.

12 *Matricula* i. m. 110.

A másik legenda Báthori Andrással, Warmia püspökével és szerencsétlen sorsú erdélyi fejedelemmel kapcsolatos. Akkori szokás szerint, bár anyjuk még élt, somlyói Báthori István neveltette András bátyjának árván maradt fiait, Boldizsárt, Istvánt és Andrást. Utóbbi 1578 és 1581 közt a pultuski jezsuita kollégium tanulója volt, később egy ideig a királyi udvarban tartózkodott. 1583 szeptemberében Stanislaw Reszka apát kíséretében Báthori András római útra indult, majd hosszabb időt töltött az Örök Városban. 1584. június végén András megkapja a warmiai püspökség koadjutori rangját és nem sokkal később, július 4-én a pápa bíborossá nevezi ki.¹³ XIII. Gergely nem nagyon osztogatta a kinevezéseket, s ebben az esetben fontos politikai megfontolások álltak a bíborosi kinevezés mögött – ezekkel azonban itt most nem kívánok foglalkozni.

A legenda ugyanis nem arra vonatkozik, hogy Báthori Andrást kinevezték-e bíborossá, hanem, hogy ez hány évesen történt. Amint azt egy újabb angol nyelvű lexikon, a Várdy-féle *Historical Dictionary of Hungary* állítja: „Andrew [...] became the bishop of Varmia while still a child. He reached the rank of a cardinal at the age of eighteen”.¹⁴ Lehetséges, hogy Várdy itt részben a már idézett és nem mindig megbízható *Magyar Életrajzi Lexikon* adataira támaszkodik, ahol a bíboros születési dátumaként „1566?” van feltüntetve,¹⁵ bár még ebben az esetben sem mondhatjuk azt, hogy Báthori András „gyermekfejjel” lett Warmia püspökévé.

De a fenti adat is téves, hiszen a királyi unokaöccs apja, Báthori András már 1563 első hónapjaiban meghalt!¹⁶ Ezek szerint a későbbi bíboros sem születhetett 1563 végénél később, jöllehet egy régi lengyel enciklopédia ezt még korábbra, 1562-re teszi.¹⁷ Egy más, vatikáni forrás, Caligari nuncius egyik levele 1578 novemberéből Comensis bíboroshoz ekkor 14 évesnek nevezi Andrást,¹⁸ de egy hónappal később írt levelében ugyanő már mint egy „15–16 éves ifjút” említi,¹⁹ anélkül, hogy észrevenné az eltérést. Ami az 1584-es bíborosi kinevezést illeti, az még 21 éves korban is rendkívüli – de hát ennek a nagyon művelt és nagyratörő Báthorinak az ideje igencsak rövidre volt szabva: miután erdélyi fejedelemlékként csatát veszített Vitéz Mihállyal szemben, a székelyek 36 éves korában meggyilkolták.

GYÖRGY GÖMÖRI

THE BÁTHORIS IN THE LEGENDS AND IN THE REALITY

Various legends exist about members of the Báthori family of Hungary. Its most eminent member in the 16th century, István (Stefan) Báthori became King of Poland in 1576. It was accerted by many Hungarian encyclopedias that he studied in Padua. This was based, according to this article, erroneously on András Veress's reading of a letter by Lőrinc Révay to his father in which he claims to have met “the Báthori brothers”

13 *Barlay Ö. Szabolcs*: Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp. 1986. 163.

14 *Stevan Béla Várdy*: Báthory, Prince Andrew [András]. In: *Uő*: Historical Dictionary of Hungary. Lanham, Md.–London, 1997. (European Historical Dictionaries N° 18.) 136.

15 Báthori András. In: *Magyar Életrajzi Lexikon*. I. i. m. 136.

16 *J. Besala*: i. m. 40.

17 Andrzej Batory. In: *Encyklopedya Powszechna*. II. Warszawa, 1860. 106.

18 I. A. Caligarii nuntii apostolici in Polonia epistolae et acta 1578–1581. Ed. Dr. Ludovicus Boratyński. Cracoviae, 1915. (Monumenta Poloniae Vaticana IV.), idézi: *Barlay Ö. Sz.*: i. m. 154.

19 I. A. Caligarii i. m. 96.

who visited Italy in the entourage of a Habsburg princess who was about to marry to Prince of Mantua. Révay does not say *where* he met the Báthoris—it could have been in Mantua, a city which Lőrinc Révay and his brother had just visited. There is no other trace of István Báthori's studies in Padua—in fact we believe that he was mixed up with his nephew, István Báthori jr. who *did* study at the Italian university.

Another Báthori legend concerns András, the nephew of István Báthori, King of Poland. He was supposed to have been elected a cardinal “when still a child”. Now András Báthori became a cardinal in 1584 but he was not born in 1566 as *Magyar Életrajzi Lexikon* (Hungarian Biographical Dictionary) claimed but either in 1562 or the latest in 1563, since by the end of that year his father was dead.